

იბორ კეკელია

**მარტვილის რაიონის ტყისა და საძოვრების
ზონის ტოპონიმებიდან**

ხალხის მიერ ბუნებრივსა თუ ხელოვნურად შექმნილ ობიექტებზე შერქმეულმა სახელებმა საუკუნეებსა და ათასწლეულებს გაუძლო. საისტორიო და ლიტერატურული წყაროები, ეპიგრაფიკული და ფრესკული წარწერები, სიგელ-გუჯრები და კარტოგრაფიული მასალები მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის გეოგრაფიულ სახელწოდებებზე. ტოპონიმიაში მოცემული კონკრეტული შინაარსი უადრესად საინტერესოა ქვეყნის ისტორიულ-ეთნოლოგიური თავისებურებების, მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის, ტრადიციული კულტურის, სამეურნეო ყოფისა და სხვა საკითხების შესასწავლად.

წინამდებარე ნაშრომში წარმოვადგენთ ჩვენ მიერ მარტვილის რაიონის ტყისა და საძოვრების ზონაში ჩაწერილი გეოგრაფიული სახელწოდებების ნაწილს.

არაბეფიშ კარე//არაბეფიშ ნაკარუ//ჩერქეზეფიშ ნაკარუ — საბალახო მედანი (სალხინოს სატყეო). რამდენიმე გორაკი ქვის ყორითაა შემოზღუდული. გადმოცემით, არაბები დაბანაკებულან და სიმაგრე გაუმართავთ. გ. ელიავას განმარტებით, „აქ არაბთა სარდალს ჰქონია კარავი“ (გ. ელიავა, 1977).

ასმანცხვარი — საბალახოები მედანი (სალხინოს სატყეო). ლეჩხუმლები ქვის სვეტთან საქონლის დაცვა-გამრავლების თხოვნით ანთებდნენ სანთელს და ლოცულობდნენ, ფულსაც სწირავდნენ. **ასმანცხვარი** — ასხიშ მანცხვარი „ასხის მაცხოვარი“.

აჭვი — სახნავ-საბალახო მინდორი ტეხურის მარცხენა მხარეს. დღეს აქ ომარ და ჟორჟი ნაჭყებიებს უდგათ კარვები (ტალერის სატყეო). გ. ელიავა მიუთითებს დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე, როგორც ჭვავის სათეს ადგილს (გ. ელიავა, 1977, გვ. 179). ხომ არ ნიშნავს **აჭვი** ნახანძრ, ნაკაფ, ახოდ აღებულ ადგილს?

ბერისქუაშ გინათეფ — ტოპონიმია და ნიშნავს „ჩადრეკილს, ჩაზნეკილს; უნაგირისებურ დადაბლებას; უღელტეხილს ან გზა-გადასასვლელს მთაში“. შდრ.: გედგრაკილი „ჩადრეკილი“ — სერისა და უღელტეხილის სახელწოდება სამურზაყანოში — მზიურსა და მთაში (ბ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, 2003, გვ. 51). გედგრაკილი სუკი „ჩადრეკილი სერი“ — ყულიწყარისა და ჩეკის წყალგამყოფი სერი ყულიშკარის თემში (ზუგდიდის რ.).

გერიშ მარგვიშ ენარღვეფი — ადგილი, სადაც მგლის ლეკვები ამოყარეს. ფერდობი ვახის სათავეში (სალხინოს სატყეო).

გვიმარონი „გვიმარნარი“ — საბალახო ტეხურის მარცხენა ნაპირზე, ჟიდონ ჭკადუაშთან (სალხინოს სატყეო). მიკროტოპონიმი „გვიმარონი“ სამეგრელო-სამურზაყანოში ბევრგანაა ჩაწერილი (გ. ელიავა, 1977, გვ. 13, 147; ბ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, 2003, გვ. 53; ბ. ცხადაია, 2008, გვ. 105; ი. კეკელია, 2009, გვ. 41). გუმარონი ეწოდება გვიმარნალს ასხიდან ხირზენისკენ მიმავალ გზაზე, დიდი ცუს შემოგარენში. აქვე ტყიან გორაკს გუმარონიშდული ჰქვია, რომელიც დასცქერის გუმარონს (სალხინოს სატყეო).

გიგებერა//გიგებონი — ტყიანი გორაკი დგომისა და ხიფას ხეობებს შუა, ტეხურის მარცხენა ნაპირზე (კურზუს სატყეო). **გიგები** იგივე „სოჭია“, **გიგებერა** - „სოჭნარი“.

გემასოფრი — ტყეებუჩქნარიანი ხევი აფიცარას მთის კალთაზე, ნუზუნის შემოგარენში (სალხინოს სატყეო). ოროგრაფიული ტოპონიმია და ნიშნავს „ჩამოგლეჯილს, ჩამორღვეულს, ჩამოქცეულს; ნამეწყრ ადგილს“.

დადიაშ გერენჯი//დადიაშ გიორენჯი „დადიანის (და)სადგომი“ — მინდორი წელამის მთაზე (კურზუს სატყეო). გ. ელიავა ასახელებს „კურზუს სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში, დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე და მიუთითებს, რომ აქ მხოლოდ დადიანს ეყენა ჯოგი (გ. ელიავა, 1977, გვ. 145). ჩვენ მიერ ჩაწერილი გადმოცემის მიხედვით, სამეგრელოს მთავრის დასასვენებელი ადგილი ყოფილა.

დადიაშ იამა//ნუზუგა „დადიანის ორმო; ნაძვის ხე“ — სასაზღვრო ნიშანი (ტალერის სატყეო). გადმოცემით, ეს ადგილი წარმოადგენდა მიჯნას დადიანისა და გლეხთა მიწებს შორის. იამას ენარღვანდეს ნომქვერს დო ათაში რდგ გოთანჯილი ოხონალი დიხა დო ტყა „ორმოში ჩაყრიდნენ ნახშირს და ასე იყო შემოსაზღვრული სახნავი მიწა და ტყე“ (მთხრობელი ნიკა ნაჭყებია). საზღვარზე ნაძვის ხე მდგარა, ზედ ამოკვეთილი ჯვრითა და წარწერით. Bix — რუს. „ორმო“.

დადიაშ ოხვენჯი „დადიანის (და)საჯდომი“ — დავაკება ტორჩაში. გადმოცემით, სანადიროდ წასული მიურატები აქ დათვს უსაფრდებოდნენ, უთვალთვალდებდნენ. **დადიაშ გიოხვენჯი**-საც ეძახიან (სალხინოს სატყეო).

ერჯია — საბალახო ფერდობი ჩხოროწყუს მარცხენა ნაპირზე, შქვითწელამში (ტალერის სატყეო). აქვე მოედინება ერჯიაღალ(ი) — ნაკადული, რომელიც ტეხურს ერთვის მარჯვენა მხრიდან პიტაჭალეში.

ზაქარიამ აზმახი — მინდორი აფიცარაში (სალხინოს სატყეო).

თადაშ ნაზოთგ//მუნტუმ ნაზოთგ — 1. მინდორი აფიცარას კალთაზე, ჭითაწყარის სიახლოვეს; 2. საბალახო და ტყე მენჯიარზენას შემოგარენში (ორივე გაჭედილის სატყეოს ეკუთვნის).

თუნთიშ ოლონტყეში „დათვის სალაფაო“ — ტლაპო ტორჩაში (გაჭედილის სატყეო). თაქ თუნთეფე ირგინუნა დო ილონტყუნა „აქ დათვები გორაობენ და ტალანში წვებიან“.

კირაშ ნაფუნუ — სათიბ-საბალახო წიფერაში (გაჭედილის სატყეო). შდრ. **კოლიამ ნაფუნუ//ნაფუნუ** — ტყე და საბალახოები ქვიბიაში, შონიფონის შემოგარენში (სალხინოს სატყეო). **აფუნი** აფხაზურიდან ნასესხები სიტყვაა და ნიშნავს „გაზაფხულს; გაზაფხულის დასაწყისს, ხვნა-თესვის დროს“ (ო. ქაჯაია, 2001). „კირაშ ნაფუნუ“ და „კოლიამ ნაფუნუ“ აღნიშნავს ადგილებს, სადაც კირას და კოლიას დროებითი სადგომები ჰქონდათ და საქონელს აძოვებდნენ გაზაფხულზე.

ლეცხერუა — ხიდი ტეხურზე, ლეკოთორესა და კალანდიაშ კარეს შუა (კურზუს სატყეო).

მეიფონი — ტყე; **მეიფონიშ სუკი** — გორაკი (გაჭედილის სატყეო). **მეიფა** მეგრულში იგივეა, რაც მთის (ტყის) შავი მოცვი (ო. ქაჯაია, 2002). **მეიფონი** — ადგილი, სადაც მეიფა მრავლად ხარობს.

მიგაზია — ტყიანი ფერდობი ლუხონასა და ურთხელონს შუა, დიდირზენტან. აქვე მოედინება **მიგაზიაღალ** (ტალერის სატყეო). გ. ელიავა მიუთითებს ღელეს „ნიგაზა ღალის“ სახელწოდებით, დაზუსტებული

ლოკალიზაციის გარეშე (გ. ელიავა, 1977, გვ. 176). სახელწოდების მნიშვნელობა გასარკვევია.

მიშახონგკარე — მწყემსის დროებითი სადგომი მიშახში, რომელიც ნაცუს შემოგარენშია (კურზუს სატყეო). **მიშახგ, მიშახონგ** მეგრულში იგივეა, რაც „შიგ, სიღრმეში მდებარე“. მიშახონგ კარე „კარავი, რომელიც მიშახონში დგას“.

ნასახუშ ღალ(გ)/წიფრალღალ(გ) — ნაკადული; კალანდიაშ კარეს სამხრეთით, ნაბოგირუსთან მარცხნიდან უერთდება ტეხურს (ტალერის სატყეო). გ. ელიავა დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე მიუთითებს ტოპონიმ „ნასახუს“ და „ნასახურაში ღალის“. „ნასახუს“ განმარტებისას აღნიშნავს, რომ ესაა სასახუიო, სახუების უბანი. სახუსა გვარად მიიჩნევს (გ. ელიავა, 1977, გვ. 179). ტოპონიმის უწინდელი ფორმა შესაძლებელია **ნასახურუ** ყოფილიყო. სახურია მცირერიცხოვანი გვარია. ნასახურუ აღნიშნავს „სახურისა ყოფილს, ოდესღაც მის მფლობელობაში არსებულს“. შდრ.: ნასახურუ — მინდორი ლეჯანაშეში (თამაკონი). ტოპონიმის პარალელური ფორმა **წიფრალღალ(გ)** აღნიშნავს „წიფლნარში მომდინარე ღელეს“, ან ღელეს, რომელიც წიფ(ე)რაში იღებს სათავეს.

ნისორწყარი — წყაროსწყალი ხონის სატყეო უბნის საზღვარზე, საჩიქვანოში (სალხინოს სატყეო). **ნისორი** მეგრულში „გობს“ აღნიშნავს. გადმოცემით, წყაროსთან გობი დაუდგამთ, სადაც სასმელი წყალი გროვდებოდა.

ნოხორობენი „ნასახლარები“ — ტყეებუჩქნარიანი ფერდობი ხიფას ხეობაში, ლეკუდეღეს ზემოთ (კურზუს სატყეო). ნაჭყებიებს აქ ჰქონიათ წისქვილი და მალაზია.

ოკალმახე/საკალმახო/საკალმახო ღალგ — ნაკადული; ლეჭეხას მარცხენა შენაკადი (კურზუს სატყეო). გ. ელიავა სამეგრელოს ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილის ტყისა და საძოვრების ზონის ტოპონიმთა ნუსხაში მიუთითებს ჰიდრონიმ „ოკალმახე ღალის“, დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე (გ. ელიავა, 1977, გვ. 175).

რზენიაგვართა/რზენიაქვათა — ვაკე-საბალახო საოდიშოს შემოგარენში (სალხინოს სატყეო). აქვე წყაროს ეწოდება **რზენიაგვართაშ წყურგილი**. გ. ელიავა ვაკის სახელწოდებად ასახელებს „ზენიაგვართას“, რომლის წარმომავლობას შემდეგნაირად ხსნის: მეგრ. რზენი იაგვართუ „ვაკე უწევს“ (გ. ელიავა, 1977, გვ. 178). სინამდვილეში **აგვარ(თ)ა/აგუარ(თ)ა** მეგრულში აღნიშნავს „ბაკს, საქონლის უსახურავო სამწყვდევეს; ბოსელს“. **რზენიაგვართა** იგივეა, რაც „ვაკეზე მდებარე საქონლის სამწყვდევე ბაკი; შემოზღდული მინდორი საქონლის დასაბინავებლად“.

რობი/რობუ იგივეა, რაც „ხევი, ხრამი, ღრანტე; მდინარის ნაპირი; ორმო, ჩაღრმავებული წყლიანი ადგილი“.

რომანა — ტყე-ბუჩქნარიანი ხევი შაქვეშ ღალის მარცხენა მხარეს (ტალერის სატყეო). შესაძლოა ტოპონიმის თავდაპირველი ფორმა **რობანა** ყოფილიყო. **რობი/რობუ** იგივეა, რაც „ხევი, ხრამი, ღრანტე; მდინარის ნაპირი; ორმო, ჩაღრმავებული წყლიანი ადგილი“.

საკალმახო/საკალმახო ღალ(გ) — ნაკადული, ცქიმრალღალის აუზი დგომის სამხრეთით (კურზუს სატყეო). თაქ ადრე ფაცხა ელადგულუ, რაიკავშირს აფუდუ გონწყემილი „აქ ადრე ფაცხა იღვა, რაიკავშირს ჰქონდა გახსნილი“ (მთხრობელი მოგელი ჯოჯუა).

სატყეოდაღ/ქვარცხიდაღ(გ) — ნაკადული; უჩაღალს უერთდება ბეჩუნასთან. სათავე აქვს ქვარცხიში (ტალერის სატყეო). გადმოცემით, აქ სამი სვანი ჩაუხრცავთ მეგრელებს.

ქოცორო კირდე — მაღალი კლდე გიარზენას შემოგარენში, მუხურანაფსიას დასავლეთით (სალხინოს სატყეო). **ქოცო, ქოცორო** მეგრულში აღნიშნავს „პატარას“. **ქოცორო კირდე** შესაძლოა განიმარტოს როგორც „პატარა, მომცრო კლდე“.

ქუაშ თიფე/ქუაი თფე — დავაკება მთის ფერდობზე, ფშალუონში, ლეჭხას მარცხენა მხარეს (კურზუს სატყეო). **თიფე** მეგრულში კარვის ირგვლივ ღამით საქონლის სადგომის, თეოს აღნიშვნელია. გ. ელიავას განმარტებით, „თფე-ადგილი, რითაც საქონლის სახეობის მიხედვით „ავგარაში“ სადგომებია გამოყოფილი. გადმოცემით, თი-ში ცალკე მელიგინეს თავის სადგომი კუთხე, ადგილი ჰქონდა, მას თფე ერქვა“ (გ. ელიავა, 1989, გვ. 101-102). **ქუაშ თიფე** ეწოდება იმ ადგილს, სადაც საქონლის სადგომი ქვის ყორითაა შემოზღუდული. პ. ცხადაიას განმარტებით, „თეო ქვანარში იყო გამართული“ (პ. ცხადაია, 2004).

შონფეშ ნაოხვამუ „სვანების ნალოცი“ — საბალახო ხურტუმში (გაჭედლის სატყეო). გადმოცემით, საუკუნეზე მეტი ხნის წინ აქ მდგარან ლენტეხელი სვანები თავიანთი ჯოგით. დადიანებს კონფლიქტი ჰქონიათ სვან მეჯოგებთან, საძოვრებს ედავებოდნენ. საბოლოოდ ეს დავა იმით დასრულდა, რომ სვანებმა დატოვეს აღნიშნული ტერიტორია. **შონფეშ ნაოხვამე** იმიტომ დარქმევია, რომ სვანები ლოცულობდნენ წმ. მიქაელისა და გაბრიელის სახელზე, რომლებიც საქონლის მფარველ ანგელოზებად მიაჩნდათ.

შქასუკი „შუა სერი“ — ტყიანი სერი აქვის ჩრდილოეთით, შაქვეშ ღალის მარცხენა მხარეს (ტალერის სატყეო).

ჩხოროწყუშ ტყა — ტყე მდ. ჩხოროწყუს ხეობაში, ჩხოროწყუსა და ოქაჯეღალის შესართავთან (ტალერის სატყეო).

ცქიმრალა/ცქიმურა/ცხიმ(უ)რა — ნაკადული. საკალმახოს ზემოთ, 200 მეტრში (კურზუს სატყეო); სათავეს იღებს ნალებუში და მარცხნიდან ერთვის მდ. ტეხურს. **ცხემური/ცხიმური** მეგრულში აღნიშნავს ბოტან. კავკასიურ რცხილას. **ცხიმ(უ)რა** ის ადგილია, სადაც მრავლად ხარობს ეს მცენარე, ხოლო ღელეს, რომელიც ცხიმ(უ)რაში იღებს სათავეს, ცხიმრალა/ცქიმრალა ეწოდება.

წყარგინალაფუ — ნაკადული; ლეჭხას მარჯვენა შენაკადი ფშალუონში (კურზუს სატყეო). სათავეს იღებს ლეჭხაშდულში. **წყარგინალაფუ** ნიშნავს „წყალვარდნილს“. ნაკადული რამდენიმე ადგილას მართლაც აჩენს ჩანჩქერს. შდრ.: **წყარგემალ/წყარგინალაფუ** - წყალვარდნილი ქობალიაშ კარესთან, ფართო წყარზე (კურზუს სატყეო); **წყარგინალაფუ/წყარგინოლაფუ** - 1. წყალვარდნილი ოქაჯეზე (ტალერის სატყეო); 2. წყალვარდნილი და ნაკადული (მაგანა, ხუდონი); **წყარგინალე** - წყალვარდნილი ბუჯერდაის შენაკადზე (ზემო ხუნწი); **წყარგიო(ლ)აფუ** - წყალვარდნილი (საბერულავო, მარტვილის რ.); **წყარგინალაფუ/წყარგიოლაფუ** - ნაკადული პატარა ჩანჩქერით; ტეხურის მარჯვენა შენაკადი, რომელიც მოედინება გათსაკარასა და გვიმარასაკარას შუა (ლებარდის სატყეო).

ხიფა/ხიფა(შ) ღალ(გ) — ღელე; ნასახუს სამხრეთით, 1 კმ-ის მოშორებით, მარჯვნიდან უერთდება მდ. ტეხურს (კურზუს სატყეო).

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ელიავა, 1977 - გ. ელიავა, აბაშისა და გეგეჭკორის რაიონების ტოპონიმია, თბ., 1977.
- გ. ელიავა, 1989 - გ. ელიავა, ეთნოგრაფიული სამეგრელო (ალბომი), ქუთაისი, 1989.
- ი. კეკელია, 2009 - ი. კეკელია, მარტვილის ტოპონიმია (ეტიმოლოგიურ-განმარტებითი ლექსიკონი), თბ., 2009.
- ო. ქაჯია, 2001 - ო. ქაჯია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I, თბ., 2001.
- ო. ქაჯია, 2002 - ო. ქაჯია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II, თბ., 2002.
- ბ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, 2003 - ბ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, სამურზაყანოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2003.
- ბ. ცხადაია, 2004 - ბ. ცხადაია, მესაქონლეობის აღმნიშვნელი ლექსიკა ზემო სამეგრელოს ტოპონიმიაში, კრ. „ქართველური ონომასტიკა“, II, თბ., 2004.
- ბ. ცხადაია, 2008 - ბ. ცხადაია, სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, IV (ჩხოროწყუს რ.), თბ., 2008.

IGOR KEKELIAFROM THE PLACE-NAMES OF MARTVILI REGION
WOODS AND PASTURES

Natural or man-made object names have it in them to survive centuries and millenia. Historical and literary sources, epigraphics and fresco inscriptions, deeds and other official documents, and cartographic materials provide important information about geographic names. The etymology of word contents has great importance for the study of historical and ethnographic peculiarities of the country, ethnic situation of the given locality, traditional culture, husbandry and other issues.

In this paper I discuss only a few number of place names of woods and pastures that I have recorded in the Martvili region.